

Czakó-Vasic Tihana

A szerb fiatalok pénzügyi műveltsége a PISA 2018-as felmérés alapján

Financial Literacy of Serbian Youth Based on the PISA 2018 Survey

ÖSSZEFOGLALÁS

A pénzügyi műveltség manapság, de legfőképp a 2008-as gazdasági válság óta népszerű téma mind a szakirodalomban, mind pedig a mindennapi életben. Ebben a cikkben a pénzügyi műveltséggel kapcsolatos általános szakirodalom áttekintése történik, a pénzügyi műveltség három dimenziójára fókuszálva. Bemutatásra kerül a pénzügyi ismeretek, pénzügyi attitűd és pénzügyi magatartás kapcsolata, valamint a pénzügyi műveltség hiánya okozta problémákra is kitérek. A tanulmány célja egyrészt, hogy bemutassa a PISA 2018-as pénzügyi műveltséget érintő kutatás általános eredményeit, valamint a kutatás Szerbiára vonatkozó része kerül mélyebb elemzésre. A tanulmány célja továbbá, hogy bemutassa, hogy Szerbia, mint délkelet-európai ország a felmérés alapján, melyik helyen áll (a kutatásban résztvevő fiatalok elsősorban matematikai teljesítményük, valamint általános pénzügyi műveltségük alapján). A tanulmányban a fókusz a fiatalokon van, hiszen fontos, hogy a pénzügyi műveltség fejlesztése már fiatal korban elkezdődjön. A tanulmány módszertanát tekintve szakirodalomelemzés, dokumentumelemzés, illetve a PISA felmérés adatsorainak másodlagos elemzésére került sor. Végül bemutatásra kerülnek a lehetséges jövőbeli kutatás irányai is.

Journal of Economic Literature (JEL)

kódok: G00, G53

Kulcsszavak: pénzügyi műveltség, fiatalok, pénzügyi tudás, pénzügyi attitűd, pénzügyi viselkedés

SUMMARY

Financial literacy is a popular topic nowadays, but especially since the economic crisis of 2008, both in the literature and in everyday life. This article reviews the general literature on financial literacy, focusing on three dimensions of financial literacy. The relationship between financial knowledge, financial attitude and financial behavior will be presented, as well as the problems caused by the lack of financial literacy. The aim of the study is to present the general results of the PISA 2018 financial literacy research, and the part of the research concerning Serbia will be analyzed in more depth. On the other hand, the purpose of the study is to show where Serbia, as a Southeast European country, ranks according to the survey, the young people participating in the research primarily based on their mathematical performance and general financial literacy. In the study, the focus is on young people, as it is

CZAKÓ-VASIC TIHANA, PhD hallgató, Széchenyi István Egyetem, Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola (vasic.tihana@sze.hu).

important that the development of financial literacy starts at a young age. Finally, directions for possible future research are also presented.

Journal of Economic Literature (JEL)

codes: G00, G53

Keywords: financial literacy, youth, financial knowledge, financial attitude, financial behavior

BEVEZETÉS

Felvezetésként Lusardi Annamaria idézetét hozom a pénzügyi műveltség fontosságával kapcsolatban: „Ahogyan az egyre inkább iparosodó társadalomban sem lehetett írástudás, műveltség nélkül élni - azaz az olvasás és az írás képessége nélkül - ugyanez elmondható a mai világra, ahol képtelenség anélkül élni, hogy pénzügyileg műveltek, tájékozottak lennének... A pénzügyi ismeret elengedhetetlen eszköze annak, aki azt akarja, hogy sikeres legyen a mai társadalomban, szilárd, stabil pénzügyi háttérrel legyen és az adott anyagiakat érintő helyzetekben a megfelelő döntést tudja meghozni, és, hogy – végső soron – jó állampolgár legyen.” (Lusardi, 2011:1). Lusardi a George Washington University School of Business professzora, Financial Literacy Center (pénzügyi műveltség központ) igazgatója, aki a pénzügyi műveltség témakörrel sokat foglalkozott. A téma fontosságát úgy gondolom az idézet utolsó része fejezi ki legjobban: többek között azért is fontos a pénzügyi műveltség, mivel ennek birtokában az egyén megfelelő döntéseket tud hozni a saját és a társadalma jóléte érdekében.

A világ számos részén elterjedt jelenség a pénzügyi műveltség alacsony szintje, amint azt a világ minden tájáról származó kutatások is kimutatták: amerikai fogyasztók (Huston, 2012), a fejlett gazdaságok (Lusardi–Mitchell, 2011), valamint a fiatalok körében is jelen van. További példákat hozva ugyanígy probléma ez Hollandiában és Németországban (Koenen et al., 2016), a fejlett piacgazdaságokból származó diákok körében, az OECD-országok felméré-

résének eredményeiből is ezt láthattuk (Lusardi, 2015), de Indiában és Indonéziában is alacsonyabb pontszámot érnek el az effajta kutatások eredményei (Cole et al., 2009). Folytatva a felsorolást, a gudzsaráti befektetők körében is hasonló a tendencia (Jariwala, 2013), valamint az amerikaiak körében is, az adósságismeretnek alacsony szintje jellemző (Lusardi–Tufano, 2009). Agarwalla és szerzőtársai (2013) arra a következtetésre jutottak, hogy Indiában a dolgozó fiatalok általános pénzügyi ismeretei nagyjából megegyeznek 13 OECD-országgal.

A PÉNZÜGYI MŰVELTSÉG HÁROM ÁTFOGÓ DIMENZIÓJA

Az OECD (2012) pénzügyi kultúra modellje a pénzügyi műveltség három átfogó dimenzióját említi: a pénzügyi ismereteket, a pénzügyi attitűdöt és a pénzügyi magatartást. A következőkben ezeket fogom bemutatni.

Pénzügyi ismeretek

A pénzügyileg művelt embernek alapvető ismeretekkel kell rendelkeznie néhány kulcsfontosságú pénzügyi fogalomról (OECD, 2013). Ezért a pénzügyi ismereteket a pénzügyi műveltség kulcsdimenziójának nevezik (Huston, 2010), és legtöbbször a pénzügyi műveltség szinonimájaként tartják számon (Hilgert et al., 2003; Lusardi–Mitchell, 2011; Huang et al., 2013; Koenen et al., 2016). Lusardi (2008a, 2008b), valamint szerzőtársai (2011) a pénzügyi műveltséget az alapvető pénzügyi fogalmak ismerete és az egyszerű számítások elvégzésének képességeként értelmezte. Mandell (2007) úgy határozta meg a pénzügyi műveltséget, mint „az új és összetett pénzügyi eszközök értékelésének képességét, és megalapozott döntés hozatal mind az eszközök kiválasztását, mind a felhasználás mértékét illetően, ami a saját hosszú távú érdekeiket szolgálja”. Számos kutató különböző szempontok figyelembevételével alkotta meg a pénzügyi tudás fogalmát. Huang és szerzőtársai (2013) a pénzügyi ismereteket az egyén pénzügyi fogalmak megértésének tekintette. Huston (2010)

71 tanulmány áttekintése után a pénzügyi ismeretek négy fő összetevőjét azonosította: alapvető pénzügyi fogalmak (pénz időértéke, vásárlóerő), hitelfelvétel (hitelkártyák, jelzáloghitel), megtakarítás és befektetés (részvények, kötvények) erőforrások megvédése (biztosítás, kockázatkezelés). Az OECD INFE (2011) öt alapfogalom ismeretét vagy megértését foglalta magában a pénzügyi ismeretek dimenziójának kialakításához: egyszerű kamat, kamatos kamat, pénz időértéke, az infláció árszintre gyakorolt hatása és az infláció hatása a befektetések megtérülésére.

Pénzügyi attitűd

A pénzügyi attitűd az egyén bizonyos viselkedésének kimenetelével kapcsolatos gazdasági és nem gazdasági meggyőződése miatt kialakuló hajlam egy meghatározott viselkedésre (Ajzen, 1991). Az attitűdöt és a preferenciákat a pénzügyi műveltség létfontosságú összetevőjeként kezelik (OECD, 2013). A magas pénzügyi attitűddel rendelkező egyének nagyobb valószínűséggel viszonyultak pozitívan a tervezéshez (Lusardi–Mitchell, 2008, 2011; van Rooij et al., 2011; Remund, 2010; Atkinson–Messy, 2012; Agarwalla et al., 2013), alacsonyabb inflációs elvárásokkal rendelkeznek (Bruine de Bruin et al., 2010), nagyobb megtakarítási hajlandóságot mutatnak (Atkinson–Messy, 2012; Agarwalla et al., 2013), kisebb fogyasztási hajlandósággal (Atkinson–Messy, 2012; Agarwalla et al., 2013), valamint magas kockázati toleranciával rendelkeznek (Yu et al., 2015). van Rooij és szerzőtársai (2011) azzal érveltek, hogy a holland háztartások nem mutattak pozitív pénzügyi hozzáállást a nyugdíjtervezéshez, és a holland háztartások válaszadóinak csak egy kis csoportja (12,9%) gondolkodott a nyugdíjazásról. Agarwalla és szerzőtársai (2013) megfigyelték, hogy Indiában a dolgozó fiatal válaszadók közel fele pozitív hozzáállást tanúsított a pénzügyi tervezéshez és alacsony fogyasztási hajlandóságot mutatott, ami jóval alacsonyabb, mint az eurózána kevésbé fejlett országaiban.

Pénzügyi magatartás

Az, ahogyan egy személy viselkedik, jelentősen befolyásolja anyagi jólétét. Ezért elengedhetetlen a viselkedési dimenzió bizonyítékainak rögzítése a pénzügyi műveltség mérőszámán belül (OECD, 2013). Kutatások kimutatták, hogy a helyes pénzügyi magatartással rendelkező egyének nagyobb valószínűséggel vesznek részt tőzsdén és a pénzügyi piacokon (van Rooij et al., 2007; Klapper et al., 2012; Koenen et al., 2016), ezek a személyek továbbá: aktív megtakarítással rendelkeznek (Atkinson–Messy, 2012; Klapper et al., 2012; Agarwalla et al., 2013), időben fizetik számláikat (Atkinson–Messy, 2012; Agarwalla et al., 2013), felmérik a pénzügyi termékek teljes körét (Atkinson–Messy, 2012; Agarwalla et al., 2013), válság idején előnyben részesítik a megtakarításokat a hitelfelvelekkel szemben (Atkinson–Messy, 2012; Agarwalla et al., 2013), átgondolják a termékek megfizethetőségét (Atkinson–Messy, 2012; Agarwalla et al., 2013), megtervezik a nyugdíjukat (Lusardi–Mitchell, 2008, 2011; van Rooij et al., 2009; Herd et al., 2012), jól kezelik a vagyont (van Rooij et al., 2007, 2008; Herd et al., 2012), előnyben részesítik az alacsony költségű hitelfelvételt (Lusardi–Tufano, 2009; Huston, 2012; Allgood–Walstad, 2013), megtervezik és figyelemmel kísérik a háztartásuk költségvetését és a személyes pénzügyieket (Lusardi–Tufano, 2009; Remund, 2010; Atkinson–Messy, 2012; Agarwalla et al., 2013), bankszámlával rendelkeznek (Klapper et al., 2012), megfelelő pénzügyi döntések hoznak (Remund, 2010; Koenen et al., 2016). Lusardi és Tufano (2009) szerint, az Egyesült Államok lakosságának csak 1/3-a tudja alkalmazni a kamatos kamat fogalmát valós élethelyzetekben. Huston (2012) megállapította, hogy azok, akik nem költenek sokat, azaz alacsony költségű magatartást tanúsítottak, több vagyonnal rendelkeztek. Cole és szerzőtársai (2009) felmérést végeztek Indiában és Indonéziában, és mindkét országban kevesebb hozzáféréstől számoltak be a bankszámlákhoz. Agarwalla és szerzőtársai (2013) szerint, az indiai dolgozó fiatalok többsége (68%) megfelelő

pénzügyi magatartást tanúsított, azaz önfegyelmezett volt a háztartási pénzügyekkel és a személyes pénzzel kapcsolatban és nagyobb valószínűséggel fizetett időben számlákat, felmérte a termékek megfizethetőségét, meghatározott pénzügyi célokat, annak érdekében, hogy válság idején hitelfelvétel helyett megtakarításokból tudjon gazdálkodni. Ezek az eredmények hasonlóságot mutattak az OECD országokban mért adatok felméréseinek eredményeivel.

Pénzügyi ismeretek, pénzügyi attitűd és pénzügyi magatartás

Egyes tanulmányok szerint a pénzügyi műveltség három dimenziója, a pénzügyi ismereteket, a pénzügyi attitűdöt, valamint a pénzügyi magatartást takarja, és ez a három dimenzió szorosan összefügg egymással. Íme néhány – e témában kutató meglátása. Klapper és szerzőtársai (2012) meglátása az, hogy a pénzügyi ismeretekkel kapcsolatos kérdésekre helyesebben válaszoló személyek nagyobb valószínűséggel rendelkeznek bankszámlával. Lusardi és Tufano (2009) erős összefüggést állapítottak meg a tartozásokhoz való ismeretek (angolul debt literacy néven fut, amely úgy definiálható, mint az adóssággal, tartozással kapcsolatos ismeret megléte, pénzügyi döntések meghozatalakor) és a pénzügyi tapasztalatok között, valamint azt is megállapították, hogy az pénzügyi ismeretekben kevésbé jártas amerikaiak túlzottan eladósodtak vagy bizonytalanok tartozásuk helyes voltát illetően. Magas költségekkel járó hiteleket vesznek fel, továbbá kiderült, hogy a megtakarítók magas szintű pénzügyi ismeretekkel rendelkeztek, míg a magas költségű hitelfelvevők pénzügyi ismeretei gyengék voltak. van Rooij és szerzőtársai (2009) pozitív kapcsolatot azonosítottak a pénzügyi ismeretek és a nyugdíjtervezés között a holland háztartások körében, ahol azt állapították meg, hogy a pénzügyi kifinomultság fellendítette és felgyorsította a nyugdíjtervezést. Lusardi és Mitchell (2011) szerint, a pénzügyileg tájékozottabb amerikai válaszadók több időt fektettek a nyugdíjtervezésbe. Nkundabanyanga és szerzőtár-

sai (2014) egy ugandai kv-k körében végzett tanulmányban azt mutatták be, hogy a pénzügyi műveltség megléte pozitívan befolyásolta a hitelhez való hozzáférést, valamint azt a javaslatot fogalmazták meg, hogy a kormányoknak törekednie kell a pénzügyi kultúra előmozdítására, amellyel a vállalkozások finanszírozása stabilabb lenne. Huston (2012) a hitelfeltételek megértését tartotta szükségesnek a sikeres pénzügyi döntések meghozatalához. Az inflációs várakozásokat magasabbnak találták azon válaszadók körében, akik többet gondolkodtak az árákon (inflációs várakozásuk kialakításakor) és a kiadások fedezésére (Bruine de Bruin et al., 2010). A jövőorientáltság, azaz a fogyasztást a jövőbeni haszon érdekében elhalasztó attitűd pozitívan korrelált a nyugdíjtervezéssel és a megtakarítással (Burtless, 2006; van Dalen et al., 2010). A kockázati tolerancia, vagyis a nagyobb kockázatvállalási hajlandóság a befektetések nagyobb megtérülése érdekében a nyugdíj-megtakarításokhoz társult (Dulebohn, 2002; Jacobs et al., 2005). Cole és szerzőtársai (2009) jelentős összefüggést azonosítottak a pénzügyi műveltség és a biztosítás, valamint a bankszámlák nagyszámú igénybevétele, használata között Indiában és Indonéziában. Agarwalla és szerzőtársai (2013) pozitív összefüggést találtak a pénzügyi ismeretek és a pénzügyi magatartás között, de negatív kapcsolatot találtak a pénzügyi magatartás és a pénzügyi attitűd között, és nem találtak összefüggést a pénzügyi ismeretek és a pénzügyi attitűd között.

PÉNZÜGYI MŰVELTSÉG EREDETE

A „pénzügyi műveltség” mint *konstrukció* először a Jump\$tart Coalition for Personal Financial Literacy 1997-es bevezető tanulmányában jelent meg, ahol felméréseket végeztek a pénzügyi ismeretekről középiskolások körében. Ebben a tanulmányban a Jump\$tart a „pénzügyi műveltséget” mint „képességet” határozta meg, azaz, hogy a tudást és a készségeket hogyan lehet felhasználni a pénzügyi források hatékony kezeléséhez az egész életen át tartó pénzügyi biztonság érdekében (Hastings, 2013).

A pénzügyi műveltség kifejezést először 1787-ben használták az Egyesült Államokban, amikor John Adams egy levelében Thomas Jefferson felé elismerte a pénzügyi ismeretek szükségességét (www.unsgsa.org). Ezt követően több fejlesztés történt és a pénzügyi kultúra kifejezést újra és újra használták különböző kutatók, szervezetek (Hung et al., 2009). Remund (2010) 2000 óta számos kutatási tanulmányt áttekintve nagy kihívásnak tartotta a pénzügyi műveltség kutatásának lefolytatását, mivel a szakirodalomban nem létezik jól definiált standard definíció a pénzügyi műveltség fogalmára.

Amint azt a szakirodalomból is láthatjuk, a pénzügyi műveltség értelmezése sokféleképpen használható, egyrészt érthetjük alatta a pénzügyi termékek közötti különbséget (pl. mi a részvény vs. kötvény; a fix vagy változó kamatozású jelzáloghitel közötti különbség), másrészt a pénzügyi fogalmak ismeretét (infláció, diverzifikáció, kreditpontszámok), harmadrészt pedig a megfelelő matematikai képességekkel való rendelkezést, amelyek által hatékony pénzügyi döntéseket hozunk. Végül, de nem utolsó sorban bizonyos tevékenységeket is érthetünk alatta, mint például a pénzügyi tervezést.

Lusardi és Tufano (2009) szerint az adósságműveltség a pénzügyi műveltség fontos összetevője, és ennél fogva magában foglalja az adóssággal kapcsolatos egyszerű döntések meghozatalának képességét, valamint a kamat tőkésítésével kapcsolatos ismeretek valós élethelyzetekben való alkalmazását. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) által széles körben elfogadott átfogó definíció a pénzügyi műveltséget a következőképpen értelmezi: „a pénzügyi fogalmak és kockázatok ismerete és megértése, valamint az ilyen ismeretek és megértés alkalmazásához szükséges készségek, motiváció és önbizalom a hatékony döntések meghozatala érdekében pénzügyi kontextusok széles skálája, az egyének és a társadalom pénzügyi jólétének javítása, valamint a gazdasági életben való részvétel lehetővé tétele” (OECD, 2014). Az OECD a pénzügyi kultúra három alapvető átfogó dimenziójára összpontosított: a pénzügyi ismeretekre,

a pénzügyi magatartásra és a pénzügyi attitűdre (OECD, 2005; OECD INFE, 2011; Atkinson és Messy, 2012; OECD, 2013, OECD, 2014).

Pénzügyi műveltség hiánya okozta problémák és a szülők szerepe

Chen és Volpe (1998) kutatásai kimutatták, hogy azon fiatalok körében, ahol a pénzügyi ismeretek szintje alacsony, a pénzügyekkel kapcsolatos negatív vélemény, valamint helytelen pénzügyi döntéshozatal volt jellemző. Emellett kimutatták azt is, hogy az alacsony pénzügyi ismeretek korlátozzák a fiatal felnőttek döntéshozatali képességét. Ez azért lehet probléma, mert a fiatalok azokat a szokásokat, amelyeket az egyetemi tanulmányok során sajátítanak el pénzügyeik kezelésével kapcsolatban, hajlamosak a felnőtt életben is hasonló képpen űzni. Ennek következtében elmondható, hogy minél jobb pénzügyi ismereteik vannak, amikor elvégzik az egyetemet, annál kevesebb pénzügyi nehézséggel kell szembenéznük az életben (Grable–Joo, 1998). További nehézségeket okoz az is, hogy sok főiskolai hallgató adósságot halmoz fel tanulmányai során, ami hozzájárulhat tanulmányi kudarcokhoz (Parks–Yancy, et al., 2007), valamint a jövőbeni pénzügyi nehézségekhez (Roberts–Jones, 2001). Ezen problémák megoldása során szükséges figyelembe venni, hogy pénzügyi műveltséget, tudást honnan szerez az egyén.

Különböző kutatások szerint a gyermekek pénzügyi szocializációját a szülők befolyásolják (Alhabeeb, 1999; Clarke et al., 2005; John, 1999) és a gyerekek a szülőktől nevelésen (utasítások, kérések a szülők felől), gyakorláson keresztül, valamint megfigyeléseken keresztül (Moschis, 1985) tanulnak. Dán kutatók azzal érveltek, hogy a szülőknek fel kell ismerniük, ha a gyerekek készek különféle pénzügyi döntések meghozatalára, így tapasztalatok, helyzetek létrehozásával példát mutassanak gyermekeiknek. Azok a szokások, mint például a pénzügyi fogalmak tanítása és bemutatása, már fiatal kortól egészen a tizenéves korig befolyásolhatják a pénzügyi ismereteket (Clarke et al., 2005).

Az olyan helyzetek, mint a családi megbeszélések és a zsebpénzből vagy ajándékból származó bevétel nyomon követése a tudás növekedéséhez, valamint a pénzzel kapcsolatos attitűdök, értékek és magatartásformák kialakulásához vezethetnek (Allen et al., 2007; Moore–Stephens, 1975; Moschis, 1985; Moschis et al., 1986). Összefoglalva, a szülők általában kulcsfontosságúak gyermekeik életében, valamint a fiatal felnőttek pénzzel kapcsolatos pozitív vagy negatív pénzügyi ismereteire, attitűdjére és magatartására mindenképpen hatással vannak.

Fiatal kor

A tanulmány további részében a PISA felmérés egyes rész eredményeit fogom bemutatni, előtte viszont fontosnak tartom tisztázni a fiatal kor értelmezését. A PISA felmérésben 15 éves fiatalok vettek részt 2018-ban. Az UNESCO szerint „Az ifjúságot leginkább úgy értjük, mint az átmenet időszakát a gyermekkor függősége a felnőttkori függetlenségtől és kölcsönös függésünk tudatosítása egy közösség tagjaiként” az életkort tekintették a legegyszerűbb módszernek a fiatalok meghatározására. Az ENSZ a fiatalokat a 15-24 éves korosztályba tartozó személyekként határozza meg a nemzetközi programok statisztikai következtettségének biztosítása érdekében. A nemzeti szintű programok esetében az ENSZ az egyes tagállamok ifjúsági meghatározását fogadta el. Az Afrikai Ifjúsági Charta a 15 és 35 év közötti személyeket tekinti a „fiataloknak”. Indiában a 2014-es Nemzeti Ifjúsági Politika szerint a fiatalok a 15 és 29 év közötti személyek.

PISA 2018-AS FELMÉRÉS

Az 1990-es évek végéig az oktatási eredmények OECD országok összehasonlításai főként az iskolázottság éveinek mérésén alapultak, ami nem minden esetben megbízható mutatója annak, hogy az emberek valójában milyen tudással rendelkeznek. A PISA (Programme for International Student Assessment) azaz magya-

rul a Nemzetközi Diákértékelési Program létrejöttének egyik célja ennek megváltoztatása volt. A PISA mögött meghúzódó átalakítási ötlet a tudás és készségek tesztelésében rejlett közvetlenül, egy nemzetközileg elfogadott mérőszámon keresztül.

A PISA célja nem a felülről lefelé irányuló elszámoltathatóság egy újabb rétegének kialakítása volt, hanem az, hogy segítse az iskolákat és a döntéshozókat a bürokráción belüli felfelé tekintéstől a kifelé tekintés felé. Lényegében a PISA azt kívánja bemutatni, ami „valóban számít”, és ezt az információt elérhetővé teszi az oktatók és a döntéshozók számára, hogy megalapozottabb döntéseket hozzanak.

A PISA-t kezdeményező OECD-országok egy a hagyományostól eltérő módon igyekeztek a felmérés alapjait létrehozni. Ahhoz, hogy a tanulók jól szerepeljenek a PISA felmérésben az alaptudásukra támaszkodva kell felhasználniuk azt, amit tudnak és ezt alkalmazni új helyzetekben. A PISA létrehozóinak legfontosabb gondolatmenete az, hogy ha csak annyit teszünk, hogy megtanítjuk gyermekeinket arra, amit mi tudunk, talán a nyomunkba léphetnek; de ha megtanítjuk őket tanulni, akkor elérhetik céljaikat.

A PISA azt vizsgálja, hogy a diákok milyen eredményeket érnek el szövegértésből, matematikából és természettudományokból, és mit tudnak kezdeni azzal. Ez a hármas biztosítja a hallgatói eredmények eddigi legátfogóbb és legszigorúbb nemzetközi értékelését. A PISA eredményei a világszerte elért tanulási eredmények minőségét és egyenlőségét jelzik, és lehetővé teszik az oktatók és a politikai döntéshozók számára, hogy tanuljanak a más országokban alkalmazott politikákból és gyakorlatokból.

A PISA 2018 kezdeti eredményeit hat kötetben tették közzé, ezek közül a IV. kötet a következő címet kapta: Mennyire tudják a diákok a pénzt kezelni? A 2018-as felmérés 15 éves diákok pénzügyekkel kapcsolatos megértését vizsgálja 20 országban, amelyek részt vettek ebben az opcionális értékelésben. A kötet azt kutatja, hogy a pénzügyi műveltségben milyen eredményeket értek el, hogyan hasznosulnak a 15 éves diákok olvasási, matematikai és természettu-

dományos kompetenciáit felmérve. Áttekintést nyújt az iskolákban folyó pénzügyi oktatásról is a részt vevő országokban.

A 2018-as felmérés a harmadik volt a maga nemében. Az első, 18 országban végeztek, a PISA 2012-es felmérésében; a második értékelés, 15 országra terjedt ki, a PISA 2015-ös felmérésében volt látható. Ez a harmadik értékelés 20 országot és gazdaságot fed le. 13 OECD-ország (Ausztrália egyes tartományai, Canada egyes tartományai, Chile, Észtország, Finnország, Olaszország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Portugália, Szlovákia, Spanyolország és az Egyesült Államok) valamint 7 OECD-n kívüli „partnerország” (Brazília, Bulgária, Grúzia, Indonézia, Peru, Oroszország és Szerbia) vett részt a felmérésben.

Hét ország vett részt mindhárom említett felmérésében: Ausztrália, Olaszország, Lengyelország, Oroszország, Szlovákia, Spanyolország és az Egyesült Államok. Észtország és Lettország 2012-ben és 2018-ban is részt vett, Brazília, a Kanadai tartományok, Chile, Litvánia Peru pedig 2015-ben és 2018-ban is részt vett. A fennmaradó öt ország először vett részt a pénzügyi műveltség értékelés 2018-as felmérésében.

A PISA 2018 általános eredményei

A 2018-as felmérés alapján elmondható, hogy a 20 résztvevő ország közül a legmagasabb átlagos pénzügyi műveltségi szint Észtország esetében volt megfigyelhető, ezt követik a kanadai tartományok és Finnország. Az OECD országok között a válaszadók mintegy 85%-a legalább 2. szintű jártasságot szerzett a pénzügyi ismeretek terén. Ezek a hallgatók alkalmazni tudják az általános pénzügyi termékekről és pénzügyi feltételekről szerzett ismereteiket. Az öt partnerországban azonban minden harmadik diák nem érte el a 2. szintű jártasságot. A válaszadók mintegy 10%-a érte el a pénzügyi ismeretek legmagasabb szintjét (amely az 5. szint volt). Észtországban és Finnországban majdnem minden ötödik diák 5. szintű jártasságot mutatott.

Az OECD országokban a fiúk átlagosan 2 ponttal magasabb pontszámot értek el, mint a lányok a PISA 2018 pénzügyi ismeretek felmérésében. A matematika és az olvasás terén elért teljesítményt figyelembe véve a fiúk 10 ponttal jobb teljesítményt nyújtottak a lányoknál. A társadalmi-gazdaságilag előnyös helyzetű diákok jobban teljesítettek a pénzügyi ismeretek terén, mint a hátrányos helyzetű tanulók – az OECD-országok átlagosan nagyjából egy jártassági szintet mutattak. A bevándorló diákok átlagosan 30 ponttal értek el alacsonyabb pontszámot, mint a nem bevándorló diákok. Az olvasási és matematikai teljesítmények figyelembe vétele után, a bevándorló diákok mindössze öt ponttal értek el kevesebbet (mint a nem bevándorló tanulókat). A diákok mintegy 94%-a arról számolt be, hogy a szülöktől és más felnőttektől kapott információkat a pénzügyekről. Az OECD-országokban átlagosan a hallgatók 54%-ának volt számlája bankban, és 45%-ának volt bankkártyája.

A pénzügyi kultúra szerbiai helyzete és fejlesztése

Nem sok tanulmány elemzi a pénzügyi termékek és szolgáltatások ismertségét, különösen a feltörekvő országokban, mint például Szerbiában. A fejletlen pénzügyi piacokon a tranzakciók összetettsége és az átláthatóság hiánya a bizalom és a pénzügyi tudatosság csökkenéséhez vezet. Boyd és szerzőtársai(1994) azzal érvelnek, hogy az alacsony jövedelmű családok nem rendelkeznek elegendő tapasztalattal vagy tudással a lehető legjobb anyagi lehetőségek kiválasztásához. Az eredmények azt mutatják, hogy az alacsony jövedelmű családok kizárólag a szóbeszédre hagyatkoznak, amikor bármilyen pénzügyi döntést kell hozniuk. Ezzel szemben a magas jövedelmű családok a kamatokra és a megtakarítási számlákra összpontosítanak és hangsúlyozzák a pénzügyi szakértők barátságos hozzáállásának fontosságát. A tanulmány azt sugallja, hogy a pénzügyi tudatosság terén van még mit javítani Szerbiában. A pénzügyi intézményeknek proaktív és társadalmilag felelős szerepet kell betölteniük. Boyd és szerző-

társai(1994) szerint a pénzintézetek hírneve, a hitelek és megtakarításokra vonatkozó kamatokkalkulációk egyértelmű és közvetlen kommunikáció, valamint az információk elérhetősége fontosabb, mint más kritériumok. A pénzügyi ismeretek nemcsak az egyének számára fontosak, hanem a kis- és középvállalkozások szektora és a vállalati világ számára is (Drexler et al., 2014). Ez is alátámasztja azt, hogy fontos ezzel a témakörrel foglalkozni, nem csak az egyén szintjén.

A PISA 2018-as, pénzügyi műveltséget érintő felmérésében 6609 diák vett részt Szerbiából. Akkoriban a 15 éves fiatalok száma az országban 69972 fő volt, ami azt jelenti, hogy ez a kutatás az összelétszám 9.45%-át fedte le. A PISA 2018-as felmérésében, az olvasás-szövegértés terén a 15 évesek Szerbiában 439 pontot érnek el, szemben az OECD-országok 487 átlagos pontszámával. Ami a PISA 2018-as felméréséből általánosan elmondható az az, hogy Szerbia majdnem az összes mérésnél átlag alatti teljesítményt nyújtott. Itt emelek ki néhányat, illetve táblázatokban is bemutatom az eredményeket. 2018-ban a 15 éves szerbiai fiatalok átlagosan 448 pontot érnek el matematikából, amíg az OECD-országok átlagos értéke 489 pont volt. Hasonló volt Szerbiában a 15 évesek átlagos tudományos teljesítménye, amely 440 pontot mutatott, az OECD-országok átlagos teljesítménye pedig 489 pont volt. Az olvasás terén az előnyös és hátrányos helyzetű tanulók közötti átlagos különbség 73 pont, szemben az OECD-országok 89-es átlagával.

Lusardi és Mitchell (2011) felfogása alapján a pénzügyi műveltséget az alapvető pénzügyi fogalmak ismerete és az egyszerű számítások elvégzésének képességeként értelmezhető: mindez Szerbia esetében az alábbiak szerint néz ki:

79 országból (a matematikai felmérés több országra kiterjedt, mint a pénzügyi műveltség felmérése), Szerbia a 47. helyen áll, 448 pontos átlaggal, az OECD országok átlaga 489-et adott ki. Jól látható, hogy az ázsiai országok (Kína, Japán, Korea, Szingapúr) a lista elején állnak, ott nagy figyelmet fordítanak ezekre a felmérésekre, és nagy előkészületek jellemzik

1. táblázat: Matematikai teljesítmény átlagpontszáma a 2018-as PISA felmérésben)

Országok	Matematikai teljesítmény átlagpontszáma a 2018-as PISA felmérésben
B-S-J-Z (Kína)	591
Szingapúr	569
Kínai Tajpej	531
Japán	527
Korea	526
Észtország	523
Lengyelország	516
Svájc	515
Kanada	512
Szlovénia	509
Egyesült Királyság	502
Németország	500
Cseh Köztársaság	499
Ausztria	499
OECD átlag	489
Oroszország	488
Olaszország	487
Szlovák Köztársaság	486
Magyarország	481
Horvátország	464
Szerbia	448

Forrás: <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile>

ezen országokat. Észtországot érdemes még megjegyezni, hiszen ő áll az Európai Unió országok közül az első helyen. Az alábbi táblázatban néhány ország eredményeit láthatjuk.

A következő táblázat a pénzügyi műveltség átlagértékeit mutatja a 2018-as PISA-i felmérés-

2. táblázat: A pénzügyi műveltség átlagértékei a 2018-as PISA-i felmérés alapján

OECD	A pénzügyi műveltség átlagértékei a 2018-as PISA-i felmérés alapján
Ausztrália	511
Kanadai tartományok	532
Chile	451
Észtország	547
Finnország	537
Olaszország	476
Lettország	501
Litvánia	498
Lengyelország	520
Portugália*	505
Szlovák Köztársaság	481
Spanyolország**	492
Egyesült Államok*	506
Partnerek	
Brazília	420
Bulgária	432
Grúzia	403
Indonézia	388
Peru	411
Oroszország	495
Szerbia	444
átlag	478

Forrás: <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile>

ről. Átlag alatti eredményt ért el Chile, Olaszország, Brazília, Bulgária, Grúzia, Indonézia, Peru és Szerbia, az átlag érték a résztvevő országokban 478 volt. Az európai országok közül Ész-torszag ebben a felmérésben is az első helyen áll.

A szakirodalmi felvezetés utolsó szakaszában korábbi kutatásokat mutattam be, melyek arról szóltak, hogy a szülők és a család is hatással és befolyással lehet a fiatalok pénzügyi műveltségére. A PISA felmérésben ennek egy részére is találunk eredményt. A következő táblázatban azt láthatjuk, hogy a válaszadók hány százaléka milyen arányban szerez információt a pénzügyekről (pl. költsékezés, megtakarítás, befektetés) a szüleiktől, barátaiktól, televízió vagy rádió keresztül, internetről, újságokból vagy tanáraiktól. Szerbia itt a következő eredményeket hozta: a válaszadók 92,4%-a mondta azt, hogy a pénzügyeiket a szüleikkel beszélnek meg. Ez elég magas szám, az összes ország átlaga 93,1 így Szerbia ebben a kérdésben kevesebb, mint 1%-kal van az átlag alatt. Itt is kimutatható, mint ahogy az előző kutatásokból is kiderült, az erős családi, szülői szerep a pénzügyi műveltség tekintetében. Szerbiában a válaszadók csupán 31,6%-a mondta azt, hogy a tanároktól kapja a pénzügyekkel kapcsolatos tájékoztatást, ami nemhogy átlag alatti, de a 20 megkérdezett ország körül itt a legkisebb arányban választották ezt a lehetőséget. Az OECD/INFE (2012) szerint különös figyelmet kell fordítani a tanárookra, akik a pénzügyi műveltség fejlesztésének központi alakjai, ezért szükséges kiemelni a tanárok fontosságát a pénzügyi ismeretek fejlesztésére irányuló formális oktatási rendszeren keresztül. A tanárokat képezni kellene, és bennük is tudatosítani a pénzügyi ismeretek fontosságát, hogy megfelelő pedagógiai módszerekkel, és folyamatos támogatással hozzájáruljanak a pénzügyi ismeretek fejlesztéséhez.

ÖSSZEGZÉS

A pénzügyi tudatosságra nevelést nem lehet elég korán kezdeni, és az egészséges pénzügyi szemlélet elsajátítása javíthatja az egyén anyagiakkal való kapcsolatát, valamint segíthet abban, hogy kevesebbet költjön, jobban ossza be a pénzét, okosabban fektessen be, vagy épp tegyen félre a nyugdíjas évekre.

Amint azt a szakirodalomból is láthatjuk, a pénzügyi műveltség értelmezése sokféle képpen használható, egyrészt érthetjük alatta a pénz-

3. táblázat: A válaszadók pénzügyekkel kapcsolatos információ forrásai

	Szülők	Barátok	TV, rádió	Internet	Újságok	Tanárok
	%	%	%	%	%	%
Ausztrália	96,1	52,0	33,5	64,8	15,3	60,5
Kanadai tartományok	95,9	47,7	30,9	66,1	14,6	57,1
Chile	93,8	47,5	58,4	81,3	25,5	44,8
Észtország	94,5	58,6	44,9	82,4	30,7	50,8
Finnország	96,9	52,6	33,4	77,3	31,2	71,5
Olaszország	90,5	40,8	65,0	82,7	27,6	44,2
Lettország	94,7	54,9	51,5	85,8	24,9	51,9
Litvánia	93,8	55,0	59,5	81,1	33,3	51,0
Lengyelország	93,6	58,4	54,6	78,7	25,8	34,3
Portugália*	94,7	51,4	76,2	81,7	28,4	43,3
Szlovák Köztársaság	92,6	53,5	64,7	78,8	39,3	55,3
Spanyolország	94,0	43,6	48,4	69,8	15,6	41,8
Egyesült Államok*	96,2	44,6	32,1	65,5	14,0	46,6
OECD átlag	94,4	50,8	50,2	76,6	25,1	50,2
Partnerek						
Brazília	89,8	43,0	61,2	80,6	32,1	46,2
Bulgária	90,8	54,1	52,8	65,9	35,6	43,8
Grúzia	90,4	54,5	60,8	73,7	31,6	38,6
Indonézia	93,0	74,6	70,1	81,5	49,8	86,5
Peru	89,0	37,5	56,8	72,5	34,8	73,8
Oroszország	89,7	54,1	58,9	83,0	32,8	60,8
Szerbia	92,4	52,7	41,7	59,1	27,3	31,6
<i>átlag</i>	<i>93,1</i>	<i>51,6</i>	<i>52,8</i>	<i>75,6</i>	<i>28,5</i>	<i>51,7</i>

Forrás: <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile>

ügyi termékek közötti különbséget, másrészt a pénzügyi fogalmak ismeretét, harmadrészt pedig a megfelelő matematikai képességekkel való rendelkezést, amelyek által hatékony pénzügyi döntéseket hozunk, végül, de nem utolsó

sorban bizonyos tevékenységeket is érthetünk alatta, mint például a pénzügyi tervezést.

Nem sok tanulmány elemzi a pénzügyi termékek és szolgáltatások ismertségét, különösen a feltörekvő országokban, például Szerbiában.

A fejletlen pénzügyi piacokon a tranzakciók összetettsége és az átláthatóság hiánya a bizalom és a pénzügyi tudatosság csökkenéséhez vezet.

A pénzügyi műveltséggel kapcsolatos felmérések száma egyre inkább növekszik, erre ad bizonyítékot az a tény is, hogy 2022 február végén a Szerb Oktatási, Tudományos és Technológiai Fejlesztési Minisztérium által szervezett felkészülés befejeztéhez ért a PISA 2022-es felmérésére vonatkozóan. A 2022-es PISA-tesztet 193 iskola 7600 tizenöt éves diákjának mintáján végzik el, ebből 178 szakközépiskola és gimnázium, 15 pedig általános iskola. Az iskolákat véletlenszerűen választják ki. A szerbiai oktatási rendszer fő kihívásai a tanulók értékelése, a tanári munka, az iskolai értékelés és a rendszertértékelés. A meghirdetett oktatási reform ellenére, amely többek között a tanulók általános műveltségének növelését célozza, a járvány idején konkrét tevékenység még nem történt. Ennek ismeretében meglepő lenne, ha a 2022-es PISA teszt akár 0,2-tel is jobb eredményt érne el, mint a 2018-as, mégis azt gondolom az eredményeket érdemes lesz összehasonlítani. Véleményem szerint egy másik ország adataival is össze lehetne hasonlítani az itt prezentált adatokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Agarwalla, Sobhesh Kumar – Barua, Samir K. – Jacob Joshy – Varma Jayanth R. (2013): Financial literacy among working young in urban India, *Indian Institute of Management Ahmedabad, WP*, (2013-10), 02.
- Ajzen, Icek (1991): The theory of planned behavior, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179–211.
- Alhabeeb, M. J. (1999): Allowances and the economic socialization of children. *Association for Financial Counseling and Planning Education*, 10(2), 1 – 9.
- Allen, Myria Watkins – Edwards, Renee – Hayhoe, Celia Ray – Leach, Lauren (2007): Imagined interaction, attitudes towards money and credit, and family coalitions. *Journal of Family and Economic Issues*, 28,3 – 22.
- Allgood Sam – Walstad William (2013): Financial literacy and credit card behaviors: A cross-sectional analysis by age, *Numeracy*, 6(2), 1-26.
- Atkinson, Adele – Messy, Flore-Anne (2012): Measuring financial literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) pilot study.
- Boyd, William L. – Leonard, Myron – White, Charles (1994): Customer preferences for financial services: an analysis. *International Journal of Bank Marketing* 12(1) 9-15.
- Bruine de Bruin, Wandí – Vanderklaauw, Wilbert – Downs, Julie – Fischhoff, Baruch – Topa, Giorgio – Armandier, Olivier (2010): Expectations of inflation: The role of demographic variables, expectation formation, and financial literacy, *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 381-402.
- Burtless, Garry (2006): Social norms, rules of thumb, and retirement: Evidence for rationality in retirement planning. Social structures, aging, and self-regulation in the elderly, Center on Social and Economic Dynamics Working Paper No. 37 123-188.
- Chen, Haiyang – Volpe, Ronald P. (1998): An analysis of personal financial literacy among college students, *Financial Services Review*, 7(2), 107 – 128.
- Clarke, Maribeth – Heaton, Martie B. – Israelsen, Craig L. – Eggett, Dennis L. (2005): The acquisition of family financial roles and responsibilities, *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 33,321 – 340
- Cole, Shawn – Sampson, Thomas – Zia, Bilal (2009): *Financial literacy, financial decisions, and the demand for financial services: evidence from India and Indonesia*, Cambridge, MA: Harvard Business School.
- Dulebohn, James H. (2002): An investigation of the determinants of investment risk behavior in employer-sponsored retirement plans. *Journal of Management*, 28(1), 3-26.
- Grable, John – Joo, So-Hyun (1998): Does financial education affect knowledge, attitudes, and behavior? An empirical analysis, *Personal Finances and Worker Productivity*, 2(2), 213 – 220
- Hastings Justine S – Madrian Brigitte C – Skimmyhorn William L. (2013): Financial Literacy, Financial Education and Economic Outcomes, *Annual Review of Economics* 2013;5:347-373. doi:10.1146/annurev-economics-082312-125807
- Herd, Pamela – Holden, Karen – Su, Yung Ting (2012): The links between early-life cognition and schooling and late-life financial knowledge, *Journal of Consumer Affairs*, 46(3), 411-435.
- Hilgert Marianne A – Hogarth Jeanne M – Beverly Sondra (2003): Household financial management:

- the connection between knowledge and behavior. *Federal Reserve Bulletin* 89(7): 309-322
- Huang, Wendy Hsin-Yuan – Soman, Dilip (2013): Gamification of education. Report Series: Behavioural Economics in Action, Rotman School of Management, University of Toronto.
- Huston, Sandra J. (2010): Measuring financial literacy, *Journal of consumer affairs*, 44(2), 296-316.
- Huston, Sandra J. (2012): Financial literacy and the cost of borrowing, *International Journal of consumer studies*, 36(5), 566-572.
- Jacobs-Lawson, Joy M. – Hershey, Douglas A. (2005): Influence of future time perspective, financial knowledge, and financial risk tolerance on retirement saving behaviors. *Financial Services Review* 14(4), 331.
- Jariwala, Harsha (2013): Analysis of Financial Literacy Level of Retail Individual Investors of Gujarat State and Its Effect on Investment Decision, *Journal of Business & Finance Librarianship* 20(1-2):133-158
- John, Deborah Roedder (1999): Consumer socialization of children: A retrospective look at twenty-five year-of research. *The Journal of Consumer Research*, 26(3), 183 – 213
- Klapper, Leora F. – Lusardi, Annamari – Panos, Georgios A. (2012): Financial literacy and the financial crisis (No. w17930). *National Bureau of Economic Research*.
- Lusardi, Annamaria (2011): Survey of the States: economic and personal finance education in our nation's schools. ed. Council Econ. Educ., 1. o.
- Lusardi, Annamaria (2015): Financial literacy skills for the 21st century: Evidence from PISA. *Journal of consumer affairs*, 49(3), 639-659.
- Lusardi, Annamaria – Mitchell, Olivia (2011): Financial literacy around the world: An overview. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), 497-508. doi:10.1017/S1474747211000448
- Lusardi, Annamaria – Mitchell, Olivia (2008): Planning and financial literacy: How do women fare?, *American economic review*, 98(2), 413-17.
- Lusardi, Annamaria – Tufano, Peter (2009): Teach Workers about the Perils of Debt. *Harvard Business Review* 87(11)
- Mandell, Lewis – Klein, Linda Schmid (2007): Motivation and financial literacy. *Financial services review*, 16(2).
- Moore, Roy L. – Stephens, Lowndes F. (1975): Some communication and determinants of adolescent consumer learning. *Journal of Consumer Research*, 2,80 – 92.
- Moschis, George (1985): The role of family communication in consumer socialization of children and adolescents. *Journal of Consumer Research*, 11,898 – 913.
- Moschis, George – Prahasto, Andjali E. – Mitchell, Linda G. (1986): Family communication influences on the development of consumer behavior: Some additional findings. *Advances in Consumer Research*, 13,365 – 369.
- Nkundabanyanga, Stephen Korutago – Kasozi, Denis – Nalukenge, Irene – Tauringana, Venancio (2014): Lending terms, financial literacy and formal credit accessibility. *International Journal of Social Economics*, vol. 41, issue 5, 342-361
- Parks-Yancy, Rochelle – DiTomaso, Nancy – Post, Corinne (2007): The mitigating effects of social and financial capital resources on hardships, *Journal of Family and Economic Issues*, 28,429 – 448
- Remund, David L. (2010): Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *Journal of consumer affairs*, 44(2), 276-295.
- Roberts, James A. – Jones, Eli (2001): Money attitudes, credit card use, and compulsive buying among American college students. *The Journal of Consumer Affairs*, 35,213 – 240.
- Van Dalen, Hendrik P. – Henkens, Kéne – Schippers, Joop (2010): Productivity of older workers: Perceptions of employers and employees. *Population and development review*, 36(2), 309-330.
- Van Rooij, Martee C – Lusardi, Annamaria – Alessie, Rob J. (2011): Financial literacy and retirement planning in the Netherlands. *Journal of economic psychology*, 32(4), 593-608.
- van Rooij, Maarten – Annamaria Lusardi – Rob Alessie (2007): Financial Literacy and Stock Market Participation, MRRRC Working Paper n. 2007-162.
- Yu, Kar. Ming – Wu, Alfred M. – Chan, Wai Sum – Chou, Kee Lee (2015): Gender differences in financial literacy among Hong Kong workers. *Educational Gerontology*, 41(4), 315-326.
- OECD (2013, 2014,) <https://www.oecd.org/>
- OECD/INFE (2011, 2012): Financial Education In Schools. https://www.oecd.org/finance/financialeducation/FinEdSchool_web.pdf
- <https://www.unsgsa.org/speeches/strengthening-roots-financial-resilience-financial-education>
- <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/48ebd1ba-en.pdf?expires=1655046384&id=id&accname=guest&checksum=D-C011512D0A4B43389C74856FB1B67CB>
- <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile>